

Dokumentet fastställt av Läkemedelsrådet 2022-08-26
Riktlinjen är senast uppdaterad 2022-08-26
Riktlinjen är giltig t o m 2024-08-26

Handlingsplan Läkemedel och miljö

Inledning

Denna handlingsplan har utarbetats av Område läkemedel, Koncernkontoret, Region Skåne. Utöver denna handlingsplan finns även ett "Miljöprogram 2030" för Region Skåne vilket belyser regionens arbete, ambition och mål relaterat till miljö.

Syfte

Handlingsplanen ska medverka till att minska den negativa miljöpåverkan som härrör från läkemedelsanvändningen i Region Skåne.

Bakgrund

Miljöpåverkan från läkemedelssubstanser

Läkemedel utsöndras vanligen genom urinen. Eftersom läkemedel är biologiskt aktiva och i många fall har en långsam nedbrytning i miljön kan aktiva rester återfinnas i vattendrag och i grundvattnet under lång tid. På sikt kan dessa föroreningar av dricksvattnet innebära en potentiell risk för den allmänna folkhälsan. Även vattenlevande organismer tar skada av de läkemedel som utsöndras av människan där organskador bland annat har konstaterats hos fiskar, fåglar och groddjur. Hos vattenlevande djurarter är en av de tydligaste observerade effekterna reproduktionsstörning, något som beror på utsöndrade östrogena och gestagena hormonämnen.

Utöver det som utsöndras av människan förekommer även en betydande miljöpåverkan vid tillverkningen av vissa aktiva läkemedelssubstanser. Som exempel kan nämnas Indien där avloppen från vissa läkemedelsindustrier leds till reningsverk som saknar eller inte använder den teknik som krävs för att rena vattnet, i vissa fall även direkt till vattendrag utan att passera reningsverk. Miljöpåverkan kan i dessa fall utgöra en direkt hälsopåverkan genom att till exempel antibiotika släpps direkt ut i naturen vilket bidrar till att förvärra problemen med ökad antibiotikaresistens.

Antibiotika och andra läkemedel hamnar också i miljön via läkemedelsrester som blivit kvar i urin och avföring efter behandling. Detta utgör den största källan till negativ miljöpåverkan från läkemedelsanvändning lokalt i Sverige.

Vid en total miljöbedömning av läkemedel bör alla miljöaspekter såsom energianvändning, allmän klimatpåverkan samt övrig användning av naturresurser beaktas.

Nationella insatser för minskad miljöpåverkan från läkemedel

Växande engagemang för att minska läkemedels miljöeffekter

Regionernas nätverk för läkemedel och miljö bildades år 2009 för samarbete inom området och för att tillsammans utgöra en större kraft gentemot aktörer inom läkemedelsbranschen.

Sedan dess har det skett en stor utveckling inom området både vad gäller forskning, på exempelvis läkemedels påverkan i miljön och olika reningstekniker, och engagemanget för frågan nationellt och internationellt har stärkts markant. Den nationella läkemedelsstrategins målområde tre är ett tydligt tecken på detta.

Nationella läkemedelsstrategin 2020 - 2022

Den nationella läkemedelsstrategin1 innefattar tre målområden:

1. Effektiv och säker läkemedelsanvändning
2. Tillgängliga läkemedel och jämlik användning
3. Samhällsekonomiskt och miljömässigt hållbar läkemedelsanvändning

Till varje målområde hör ett antal aktiviteter med syfte att nå en bättre läkemedelsanvändning till nytta för patient och samhälle. Aktiviteterna inom målområde 3 förväntas bland annat bidra till en läkemedelsanvändning som är miljömässigt hållbar, det vill säga medför begränsad miljöpåverkan.

Agenda 2030

Sverige har inom ramen för Agenda 2030 satt upp att arbeta mot de 17 globala målen för hållbar utveckling. Det är en ambitiös handlingsplan för människor, vår planet och vårt välbefinnande som spänner över ett stort antal områden. Miljöområdet belyses genom målen:

- Rent vatten och sanitet för alla (mål 6)
- Hållbar konsumtion och produktion (mål 12)
- Bekämpa klimatförändringarna (mål 13)

Alla dessa mål och de aktiviteter som är kopplade till respektive mål är alla delar i det arbete som gjorts och görs för att minska läkemedels påverkan på djur, natur och människor för att skapa en långsiktigt hållbar global miljö.

Regionens miljö- och hälsostrategier prioriterar hälsofrämjande insatser för en hållbar utveckling

Miljöprogram för Region Skåne 2030

Programmet består av en miljöpolicy där det bland annat står att Region Skåne bidrar till att den samlade, farliga exponeringen av ämnen och läkemedel minskar. Programmet innehåller också långsiktiga strategiska miljömål indelade i tre fokusområden:

- Resurseffektiv och cirkulär ekonomi
- Låg klimatpåverkan
- Frisk och hälsosam miljö

Dessa är i sin tur kopplade till Agenda 2030-målen.

Under punkten Resurseffektiv och cirkulär ekonomi anges att Region Skåne ska minska mängden kasserade läkemedel med 30 procent till utgången av 2030 jämfört med 2019 års nivå.

Under punkten Låg klimatpåverkan finns ett mål om att minska klimatpåverkan från medicinska gaser. Detta mål följs upp och redovisas inom ramen för de övriga målen i Miljöprogrammet.

Prioriterade åtgärdsområden

Med utgångspunkt från ovanstående och med målet att minska den miljöpåverkan som regionens läkemedelsanvändning bidrar till, finns det ett antal prioriterade områden att arbeta med. aktiviteter presenteras för varje område.

Optimerad läkemedelsanvändning

Genom en optimerad läkemedelsanvändning kan onödiga läkemedelsförskrivningar förhindras och därmed även produktion av läkemedel. Exempel på aktiviteter och åtgärder är läkemedelsgenomgångar samt råd om, och ordination av icke-farmakologisk behandling.

Aktiviteter

- Öka antalet genomförda läkemedelsgenomgångar
- Utbildning AT/BT/ST-läkare

Minskad förskrivning av miljöbelastande läkemedelssubstanser

Vid terapirekommendationer i Skånelistan bör miljöaspekter vägas in, i de fall den medicinska effekten av olika läkemedel bedöms likvärdig. Förskrivaren kan då enkelt göra ett klokt val för såväl patienten som för miljön och ekonomin. Även för läkemedel som inte ingår i Skånelistan, kan det vara aktuellt att arbeta för en minskning av förskrivningen på grund av negativ miljöpåverkan. Förutsättningen är att en minskning av förskrivningen även önskas utifrån ett medicinskt perspektiv.

En rationell antibiotikaanvändning och följsamhet till behandlingsrekommendationer när det gäller antibiotika är av stor vikt för att bromsa resistensutvecklingen.

Följande mätetal kan användas för uppföljning inom åtgärdsområdet:

- Antal antibiotikarecept J01 (exkl. metenamin) per 1 000 invånare

Att minska antibiotikaförskrivningen och öka följsamheten till behandlingsrekommendationer är ett ständigt pågående arbete inom Strama Skåne.

Aktiviteter

- Uppdatera och utöka avsnittet om miljöinformation i Skånelistan
- Fortsätta väga in miljöaspekter i terapirekommendationer i Skånelistan
- Utbildning av AT/BT/ST-läkare om läkemedel och miljö
- Öka kunskapen hos förskrivare och annan vårdpersonal om läkemedels miljöpåverkan och hur de kan bidra till att minska den, i samband med andra aktiviteter, genom att:
 - Kommunicera och sprida information om bland annat ny forskning på området
 - Uppmuntra till att gå webbutbildningen om läkemedel och miljö

Krav på minskad miljöpåverkan och socialt ansvar vid upphandling av läkemedel och läkemedelsförsörjning

För de läkemedel som ordineras inom slutenvården ska ställas, och ställs, miljökrav vid upphandling. Genom att gemensamt med andra regioner ställa miljökrav har vi en möjlighet att driva på utvecklingen av läkemedel med en bättre miljöprofil genom hela livscykeln. Dock krävs en tydlig uppföljningsplan för att vi ska få verklig effekt de miljökrav vi ställer.

Upphandlingsmyndighetens kriterier för minskad miljöpåverkan och socialt ansvar vid upphandling av läkemedel ska (i regel) användas. Miljökrav ska även ställas på distributionen vid upphandling av läkemedelsförsörjning.

Aktiviteter

Påverka Upphandlingsmyndigheten att även utveckla krav när det gäller läkemedels klimatpåverkan.

- Samverka med befintlig leverantör av läkemedelsförsörjning för utveckling av miljöprestandan vad gäller distributionen

Läkemedelskassation och avfallshantering

Ett fortsatt arbete med en säker och effektiv läkemedelshantering inom slutenvården, exempelvis genom inköp av fler läkemedelsautomater, är ett verktyg för minskad kassation. Så är även en ökad förskrivning av startförpackningar och små förpackningar där så är möjligt. Det läkemedel som ändå blir över ska tas om hand på rätt sätt. Fortsatta informationskampanjer kring vikten av rätt kassation av läkemedel till både medarbetare, patienter och besökare är a och o.

Enligt regionens miljöprogram ska den mängd läkemedel som insamlats och kasserats inom regionens verksamheter minska över tid. Fortsatt arbete med framtagande av aktiviteter som förebygger kassation samt ökar insamlingen av läkemedel och läkemedelsrester som blir över är viktigt och bör kvarstå.

Aktiviteter

- Årlig uppföljning av mängd läkemedel som insamlats och kasserats
- Minska kassationen av läkemedel genom säkrare och effektivare läkemedelshantering, exempelvis genom ett utökat antal läkemedelsautomater
- Införa lagerstyrningssystem för bättre och mer strukturerat utnyttjande av läkemedel och därmed minskad kassation av läkemedel
- Informera medarbetare och patienter om hur överblivna och förbrukade läkemedel ska hanteras
- Fortsatt information till vårdpersonal angående läkemedels- och avfallshantering
- Öka användningen av dosdispensering till patienter med stabil grundmedicinering
- Öka förskrivningen av startförpackningar och små förpackningar där så är möjligt

Samarbeten och omvärldsspaning

Det pågår mycket forskning och arbete inom området miljö och läkemedel, såväl nationellt som internationellt. Genom att Region Skåne är medlemmar i det globala nätverket Health Care Without Harm får vi möjlighet att ta del av de senaste rönen som kan förbättra även vårt eget arbete. Dessutom kan vi nyttja det material och de seminarier nätverket anordnar.

På mer lokalt plan är samarbetet inom regionernas nätverk för läkemedel och miljö viktigt för att skapa fortsatta nationella och gemensamma strategier kring mål, utbildning, information och upphandling.

Aktiviteter

- Inleda ett samarbete med apoteken för att hitta gemensamma beröringspunkter
- Fortsatt regionalt deltagande i regionernas nätverk för läkemedel och miljö

Följa utvecklingen vad gäller forskning och arbete internationellt inom området med hjälp av nätverket Health Care Without Harm.

Uppföljning

Aktivitetsplanen följs upp årligen av Område läkemedel och redovisas i Område läkemedels verksamhetsberättelse.

Författare

Carl-Johan Glans, Område läkemedel, Koncernkontoret

Cecilia Lenander, Område läkemedel, Koncernkontoret